

צורות בצורות

מאת פרופ' חיים מאור, מנהל הגלריות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

כ"ב אותיות משמשות אבני יסוד מהן נבנית השפה העברית, שפה שפעליה-פעולותיה נוצרות משלוש אותיות - השורש.

נבחן את האותיות ב', צ', ר' ונרכיב מהן מנעד רחב ועשיר של מילים. אלה מילים אשר מצטברות ונערמות לתל מבוצר הרובץ במקומו, סטאטי, צובר אבק, עפר ואפר. השפה העברית היא שפה מופלאה! מופלא הוא השדה הסמנטי, המרחב האסוציאטיבי והרעיוני, הקושר בין ביצורים למבצרים, מצבורים ורביצה; ביצורים כמענה וכאמצעי נגד צר ואויב או כנגד צרה שתבוא או לא תבוא; ביצורים כקו הגנה, כמחסום מפני פולש או כחומה בצורה הכוללת בתוכה את דְרִייה-דִיריה, מבודדת אותם מן העולם החיצון, מפרידה אותם מאחרים, מעודדת אותם לחיות באשליית בטחון בזכות חומות של אבן מקובעות.

כפי שלמדנו מן הפילוסוף היהודי-גרמני וולטר בנימין, ההיסטוריה האנושית מורכבת מרגעי סכנה, מאינונוטר המלחמות שלחמו בני אדם זה בזה: מלחמות ראוה ותאוה לטריטוריה, משאבים, נשים, רכוש, רעיונות ואשליות של שלטון ללא מיצרים.

האדריכלות היתה והינה כלי בשירות המלחמות.

הצורות האדריכליות של הביצורים מגוונות, כמו גם אוצר השמות שלהן: חומות, בונקרים וחפירות; שוחות ומחפורות; מבצרים, מקלטים, מצודות, דלתיים ובריחים; מגדלי שמירה, טירות וצריחים, מוצבים ומעוזים; כוכים, מתרסים ומחסומים; סוללות ועמדות; גדרות וחוטי תיל דוקרניים או מחושמלים; משלטים ומוקשים; מנהרות ומעברים תת קרקעיים; עמדות תצפית וחרכי ירי; שקי חול וחגורות בטון.

המבנים השימושיים הללו, על פני האדמה ובתוכה, עשויים מחומרים שונים – בוץ ועץ, ברזל ופלדה, אבן וּבֵטוֹן. חוזקם ונוקשותם של חומרי הביצורים, צורתיהם, צבעיהם ומרקמיהם, אינם רק תולדה של התכונות התכליתיות השימושיות שלהם. יש להם מרכיבים שניתן לכנותם 'אסתטיקת המבצרים': נפחיות וגושיות, מוצקות וסטטיות, קנה מידה וממדים המהלכים אימה על הצופים בהם – כל אלה ועוד יוצרים דימוי של מבנים מפלצתיים, נְפִילִים בלתי חדירים.

אולם, ה'היסטוריה של הסכנות' מלמדת אותנו כי גודל ממדיהם ועוצמתם החזותית, תחושת הביטחון וזחיחות הדעת שהנְפִילִים (הארכיטקטונים או האנושיים) משרים על יוצריהם, יכולים להתנפץ ולהתפוגג בהינף רוח – כמו שמקדש דגון התמוטט כאשר שמשון העיוור לפת את עמודי התווך. או כמו שגוליית עוטה השריון קרס תחתיו בשעה שאבן קלע זעירה פצצה את ראשו. או כמו שאכילס, הגיבור היווני, נגף מחץ שפגע בעקבו.

לכל חומה, לכל מבצר יש את 'עקב אכילס', את נקודת התורפה והחולשה שבעטיה חומות האבן הופכים לדיונות חול... האם נקודת התורפה נובעת מן האמונה העיוורת בכוח הזרוע וביכולת לזרוע פחד ולהטיל אימה על יריב ממשי או דמיוני? מקו מג'ינו ועד קו בר-לב, מן החומה הסינית ועד חומת ברלין – אין ביצורים שיכולים לשרוד לאורך זמן כנגד הרצון לשחרור הרוח האנושית מכבלים.

תנופת הרוח הזו ותנודתה הן ניגוד לביצורי החומר.

הרוח – כמו הריח – חודרת ומחלחלת בין הסדקים הזעירים ביותר של המבצרים וניחוחה מופץ מעבר להם ובתוכם.

רוח זו, המפעמת גם בקרבם של אנשי רוח ויוצרים, מגולמת בחומרים החזותיים המרכיבים את עבודותיהם של חמשת האמנים המשתתפים בתערוכה. עבודותיהם מגיבות לביצורים המקיפים את עולמם-עולמנו. דימויהם הדו-ממדיים והתלת-ממדיים שואפים לחולל תמורה מחשבתית בצופים, להפיל את המיסוך התודעתי אל מול מציאות מקובעת ומבוצרת בעמדותיה. באמצעות צורות בצורות הם מזכירים לנו מה התרחש בתרבויות שהתבצרו בתוך חומות, החל בעיר יריחו ה"סוגרת ומסוגרת, אין יוצא ואין בא", וכלה בצלבנים; ממצדה ואת לבית-המקדש הראשון והשני בירושלים; מן האדריכלות המגלומנית של הורדוס ועד ל'גיבורי הולילנד' שחטא ההיבריס הצמיח להם כנפיים קלוקלות והם צנחו מאיגרא רמה לבירה עמיקתא, כנפול איקרוס למי הים התיכון.

'גלריה טרומפלדור: מרכז אמנות' פותחת את שעריה לקהל הרחב בתערוכה שעניינה הגנה ובטחון, מושגים שנקשרים ליוסף טרומפלדור ולחבריו שנפלו על הגנת תל-חי בשנת 1920.

אך, האם החיים בצל ביצורים, חומות וחפירים הם האופציה היחידה להגנה ובטחון? האמנות בדרכה ובאמצעיה מציעה להתבונן לעבר מציאות חלופית מחוץ לקופסה ומחוץ לחומות...